

SAFRANBOLU KIRANKÖY AYİOS STEFANOS KİLİSESİ VE ÇEVRESİNDE YAPILAŞMA GİRİŞİMLERİNE İLİŞKİN BİLİNMEYEN BİR KROKİ VE ARŞİV BELGESİ

Oya Şenyurt ¹

Giriş

Safranbolu, Batı Karadeniz Bölgesi'nde Karabük iline bağlı bir ilçedir. Yüzölçümü 1013 kilometrekaredir. Kuzeyinde Bartın ili, güneyinde Karabük, güneydoğusunda Kastamonu ve Çankırı illeri, doğusunda Eflani ve batıda Yenice ilçeleriyle komşudur. İlçe sınırları içindeki dağların yüksekliği 2000 metreyi geçmez. İlçenin yaklaşık üçte biri ormanlarla kaplıdır.² İlçe, Araç suyunu karışan Gümüşdere'nin meydana getirdiği 70-80 m. derinliğinde kanyon biçimindeki vadinin iki tarafında yer almaktadır. İskân merkezi olarak tarihinin Eskiçağ'a kadar gittiği belirtilir. İlçe tarihte pek çok isimle anılmıştır,³ ancak bugünkü biçimini Osmanlı döneminde kazanmıştır.⁴ Bu makalede ele alınacak belgelerde ilçenin adı "Zağferanbolu" olarak geçmektedir. Şer'iyye Sicilleri üzerinde yapılan bazı araştırmalar Safranbolu'da

¹ Doç. Dr., KOÜ MTF Mimarlık Bölümü.

² Mustafa Zahit Gümüšoğlu, *Safranbolu Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı* (1840-1841), Y. L. Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Türk İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2006, s. 32.

³ Bu adları, Dadybra, Theodoropolis, Zâlifre, Borlu, Taraklı-i Borlu, Zağfiran-ı Borlu, Zağfiran-ı Benderli, Zağfiranbolu, Zafranbolu, *Safranbolu olarak sıralamak mümkündür*. Bkz. *Hulûsi Yazıcıoğlu, Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar*, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, 1. B., Ankara 1998, s. 128-129.

⁴ Feridun Emecen, "Safranbolu", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.: 35, İstanbul 2008, s. 481.

Rum cemaatinin de yaşadığını göstermektedir. Rumlara ait hane sayısının bazı dönemlerde azalma gösterdiği tespit edilmekle birlikte,⁵ Rum nüfusun Safranbolu'da çeşitli köy ve mahallelerde yaşamaya devam ettiğini Şer'iyye Sicilleri'nden takip etmek mümkün olmaktadır. 2153 numaralı Şer'iyye Sicili, 1897-1898 yıllarında Yazı Köy ve Bulak Köyü'nde Rumların Türklerle bir arada yaşadıklarını, Rumca adlarıyla birlikte Türkçe adlar da kullandıklarını göstermektedir.⁶ 1897 tarihli Kastamonu Salnâmesi'nde ise burada onsekizi Müslümanlara, dördü Hıristiyanlara ait yirmiki mahalle bulunduğu, Hıristiyanların Kıran, Kirkile ve Polad mahallelerinde Müslüman halkla karışık, Kiliseönü ve Cambaz mahallelerinde ise müstakil olarak oturdukları anlaşılmaktadır.⁷

Bu makalede ele alınacak olan Ayios Stefanos Kilisesi ve ek yapılarının bugün Safranbolu Kıranköy'de yer alması sebebiyle, Kıranköy üzerine yapılan araştırmalarda; mahallenin adının "Kırandoros" olduğu ve 1196 yılından sonra Selçuklular tarafından "Kıranköy"e dönüştürüldüğü tespit edilmiştir.⁸ Rum cemaatine ait kilise ve ek yapılarının bir arada bulunuyor olması, Safranbolu Rumları için Kıranköy'ün bir merkez teşkil ettiğini doğrular ve burada bulunan metropolitlik ise bu sava destek verir. Safranbolulu Ortodoks Rumların hepsi yerli ve yerleşik kişilerdi. Başka yerlerden gelip, buraya daha sonra yerleşmiş Rum ailesi bulunmamaktaydı.⁹ Kimi kaynakta "Kıran" olarak geçen ve belgelerde "Kıran karyesi/Kıran köyü" olarak ifade edilen mahallede bir metropolitlik teşkil eden Safranbolu Rum cemaati tarafından, günümüze kadar gelebilen kilise, inas (kız) mektebi, metropolithane ve iskalion (erkek) mektebi inşa edilmiştir. Bu yapılar kilisenin ek binaları biçiminde bir kompleks oluştururken, Rumlara ait yapıların sadece bunlarla sınırlı kaldığı düşünülmemelidir. Ayrıca, Kıranköy'de iki Rum hamamının varlığından da söz edilir.

⁵ 1819 yılında Bekir Paşa'nın Safranbolu ziyareti esnasında, Kıran Mahallesinde yaşayan zimmilerin paşaya gelerek, mahallelerindeki hane sayısının azalması gerekçeyle avarızlarında indirim talep ettikleri, Bekir Paşa'nın da bahsi geçen zimmilerden biraz indirim yapılması hususunda buyruğunun kaydedildiği tespit edilmiştir. Bkz. Rıdvan Atak, 2114 Numaralı Safranbolu Şer'iyye Sicilinin (1222-1234/1807-1819) 1-68. Sayfalarının Transkripsiyonu, Özet ve Değerlendirilmesi, Y. L. Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Karabük 2013, s. 255.

⁶ Mehmet Tetik, 2153 Numaralı Safranbolu Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu (M 1897-1898, H 1313-1314), Y. L. Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Karabük 2013, s. 261.

⁷ Emecen, a.g.m., s. 82.

⁸ Emecen, a.g.m., s. 82.

⁹ Orhan Türker, "Safranbolu'da Rumlar da Yaşarken!", Tarih ve Toplum, Aralık 1998, S.: 180, s. 29.

Bu makalede, Safranbolu Kıranköy Mahallesi'nde, 1956 yılından sonra camiye çevrilerek bugün Ulu Cami Sokak'ta yer alan Hıgios Stefanos Kilisesi (Ulu Cami) ve çevresindeki yapılaşmaya ilişkin bazı girişimleri içeren çizim ve belgeler incelenerek, diğer kaynaklarda rastlanmayan bilgiler değerlendirilecektir.¹⁰

Kıranköy Ayios Stefanos Kilisesi ve Ek Yapılarına İlişkin Bilinmeyen Belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde A.}MKT tasnifinde yer alan biri çizim beş parçadan oluşan belge dosyasında Kıranköy Ayios Stefanos Kilisesi'nin çevresine ve inşası planlanan ek binalarına ilişkin bazı bilgilere ulaşılmıştır. Dosyada yer alan ve 11 C 1263/27 Mayıs 1847 yılında Kastamonu Eyaleti Valisi Mustafa tarafından yazılan belgede sadarettten gelen bazı soruların cevaplarına ilişkin çalışmaların yapıldığı bildirilmiştir. Konuyu açıklayan belgelerde, Safranbolu kazasına bağlı Kıranköy'de bulunan Rum milletine ait bir kilisenin etrafındaki boş arsa üzerine Rum çocukları için bir okul ve 5-6 odadan ibaret bir hastane inşasına izin verilmesi isteği İstanbul'daki Rum patriği tarafından dilekçeyle bildirilmiştir. Bunun üzerine söz konusu arsa "mülk mü? yoksa devlet arazisi mi? mülk ise kimindir? ve üzerine inşa edilecek bina ahşap ya da kâgir midir? kaç ziradır? ve ne kadar bina inşa edilecektir?" gibi soruların cevaplanabilmesi için tahkikat yapılmıştır. Ayrıca, kilise ve çevresine ilişkin resim çizilerek mazbata ile birlikte sunulmuştur.¹¹ 11 C 1263/27 Mayıs 1847 yılında Zağferanborlu (Safranbolu) Kazası Meclis Üyelerinin mühürlerinin bulunduğu evrak, kilise ve çevresine ilişkin keşfe ait sonuçları değerlendirmektedir. Buna göre, yapının inşa edileceği yere köy reayasından İpter Vipos, Papa Yordan, Kocabaşı Sipahioğlu Kiryako ve köy muhbiri Asanos ile tüccar ve pabuççu esnafından kişiler toplanarak gitmişler ve yer ile ilgili bilgileri resmi görevlilerle paylaşmışlardır. Söz konusu kişiler, eski mabetleri olan bu kilisenin etrafının eski bir Hıristiyan mezarlığı olduğunu ifade etmişler ve bu bölgede kimsenin hanesinin, dükkanının ve arazisinin olmadığını bu sebeple de kiliseye eklenecek yapıların bir sakınca yaratmayacağını bildirmişlerdir. Kilisenin etrafında yer alan mezarlığın 30-40 yıl önce (yaklaşık 1807-1817 yılları arasında) başka bir alana taşındığı, kilise çevresindeki söz konusu alanın ise Rum cemaatinin malı olduğu ve bu arsanın dört duvarla çevrilerek içine sübyan mektebi ile ruhban ve misafirlere ait olmak üzere altı oda, mutfak ve tuvaletten oluşan bir kâgir yapı inşa edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ruhban ve misafirlere ait yapı ile sübyan

¹⁰ Ünsal Tunçözgür, Dünü ve Bugünü İle Safranbolu, 2. B., 2002, s. 171.

¹¹ BOA., A.MKT. (Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı), Dosya no: 82, Gömlek no: 99.

mektebi belgelerde birlikte anılmakta ve beraber düşünölmektedir. Çizimde kilisenin batı girişinin karşısında yer alacak olan bu yapı dışında, kilisenin absidine bakan doğu tarafında ise Rum cemaatinin hastaları için altı odalı ve bir mutfaklı kâgir bir hastane inşası planlanmaktadır.¹²

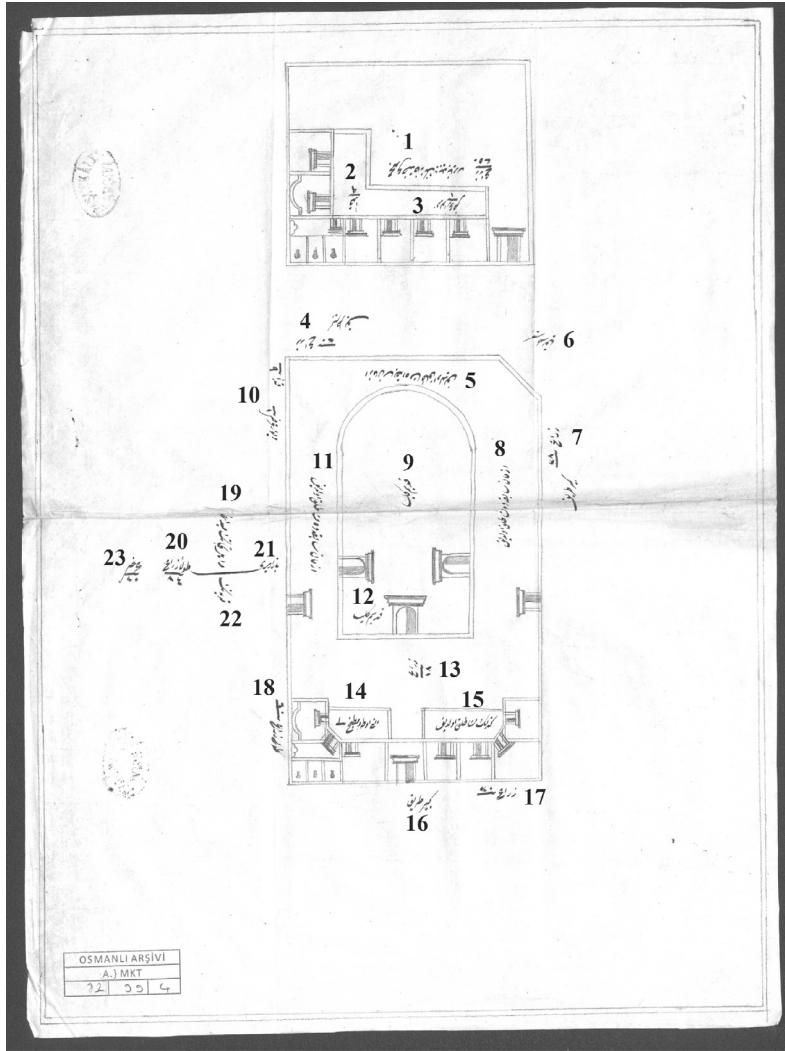
“Bina ilminde maharet sahibi” birkaç dölger ve bazı bennâlar toplanarak kilisenin dört tarafında inşa yapılabilecek alanların ölçümünü yapmışlardır. Kilisenin kuzeyde uzunluğu 38, genişliği 16 zira, batıda uzunluğu 30 ve genişliği 16 zira, güneyde uzunluğu 60, genişliği 7 zira, doğuda uzunluğu 30, genişliği 2 zira olan boş arsalarla çevrili olduğu ifade edilmiştir. Kilisenin doğusunda bulunan yolun karşısındaki arsanın kilisenin biriken akçeleri ile satın alınmış vakıf menzil arsası olduğu beyan edilmiştir. Hastanenin boyunun 24 zira genişliğinin ise 22 zira olması öngörölmüştür. Çizimde bu hastane binası “L” biçiminde ve dört tarafı bahçe duvarı ile çevrili bir yapıdır. Hastanede ocaklı bir oda bulunmaktadır ki; bu belgede geçen mutfak olmalıdır. Mutfakla birlikte altı oda ve tuvaletler çizimde de yer almıştır. Sübyan mektebi, ruhban ve misafirlere ait olan yapının da 24 zira uzunluğu, 22 zira genişliği olacaktır. Her iki yapının beyan edilen ölçüleri eşşe de çizimlerde bu ölçülerin birbirini tutmadığı ölçüm yapmaya gerek duyulmadan söylenebilir. Kilisenin dört tarafını çeviren duvarlardan batı kenarından sübyan mektebi ile ruhban ve misafir evine girilmekte kuzey ve güneyde iki ayrı mekan grubuna ayrılan yapı, mektep ile ruhban için ayrılan mekanları ikiye bölmektedir.¹³

11 Z 1263/20 Kasım 1847 yılında Meclis Üyeleri’nin mühürlerinin bulunduğu bir başka evrak bu noktada arsaların durumu ile ilgili son kararın verildiğini gösterir. Bu evrağa göre, Safranbolu Rum cemaati tarafından inşası planlanan yapıların arsalarının devlet arazisi olmadığı ve eskiden beri Gazi Süleyman Paşa’nın Vakfı dahilinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Ticaret yapanların bu alanı pazar yeri olarak kullandığı, haftada bir kez pazar kurularak alışveriş yapıldığı haber alınmıştır. Ayrıca, Rum cemaati tarafından bu durum doğrulanmıştır.¹⁴

¹² BOA., A.MKT., Dosya no: 82, Gömlek no: 99.

¹³ BOA., A.MKT., Dosya no: 82, Gömlek no: 99.

¹⁴ BOA., A.MKT., Dosya no: 82, Gömlek no: 99.

1. Mecmû'u hastahanenin yapılan bina yeri, 2. Kadden 9 zirâ', 3. Duvar arzı 1 zirâ', 4. Kebîr tarik 30 zirâ', 5. Ezmân-ı sâbıkada maşatlık olduğu, 6. Kebîr tarik,
7. Kebîr tarik 38 zirâ', 8. Ezmân-ı sabıka maşatlık olduğu, 9. Kadîm kilise,
10. Duvar arzı 1 zirâ', kadden 9 zirâ', 11. Ezmân-ı sabıkada maşatlık olduğu,
12. Kadîm kilise, 13. 18 Zirâ', 14. Altı oda ve mutfak, 15. Kezalik maşatlık olduğu, 16. Kebîr tarik, 17. Zirâ' 30 aded, 18. Tûlü 60 zirâ', 19. Karyenin ve ehl-i ticaretin meydanı, 20. Tûlen 84 zirâ', 21. Pazar yeri, 22. Karyenin ve ehl-i ticaretin meydanı, 23. Arzı 20 zirâ'

Ayios Stefanos Kilisesi'nin Tarihi ve Restorasyonuna İlişkin Bazı Sorunsallar

Çeşitli kaynaklarda Ayios Stefanos Kilisesi'nin inşa tarihine ilişkin bilgiler varsa da araştırmacıların konuyla ilgili kesin bir sonuca varamadığı anlaşılmaktadır. Kilisedeki kitabelere bakıldığında yapının M. S. 515 yılında yapıldığı ve 1872 yılında onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Bu kitabelerin doğrultusunda kilisenin inşa tarihi 1999 yılı Karabük İl Yıllığı'nda Mehmet Behçet'in Kastamonu Âsâr-ı Kadîme'sinde belirtilen M. S. 515 yılı olarak kabul edilmiş ve 1872 yılında onarım gören kilise 1956 yılından sonra cami olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵ Mehmet Behçet Bey, M.S. 515 yılında yapının inşa edildiğine ilişkin kitabenin yeni yazılmış olduğunu, eski kilisenin yandığını ve bu kitabenin de orada olmasının kuşkuğu olduğunu belirtir.¹⁶ Kilisenin ilk inşa tarihinden söz etmeyen Türker'e göre burada daha önce bulunan kilisenin yerine yeniden inşa edilen Ayios Stefanos Kilisesi 17 Ocak 1871 yılında ibadete açılmıştır.¹⁷ Ancak burada ele alınacak kilise ve ek yapılarına ilişkin 1847 yılına tarihlenen belgelerle, kilise ile çevresinde inşa edilmesi planlanan yapıları gösteren çizimde, Ayios Stefanos Kilisesi için "*kadîm kilise*" ifadesi iki yerde tekrar edilmiştir. Bu noktada kilisenin varlığının 19. yüzyıldan önceye dayandığı hakkında bir düşünceye sahip olmak mümkündür. Bununla birlikte çizimler yapının basit bir bazilikal plan taşıdığını, transept kolları olmayan yarı daire bir abside sahip; batı, kuzey ve güney girişleri olan bir yapı olduğunu göstermektedir. Çizim tekniği açısından kapıların planın içine yatırılarak yapılan tasvir, kilisenin ek binalarının planlarında da tekrar eder ve basit bazı işaretler bu yapıların mekanlarına ilişkin bilgilendiricidir. Planda düşey kesitin izlerinin görüldüğü bu çizim tekniği 19. yüzyıldaki teknik resim kurallarına ilişkin bilginin eksikliğini düşündüren ve Anadolu kentlerinden merkeze gelen çizimlerde de sıklıkla görülen, minyatür sanatındaki anlatımlardan farksızdır.¹⁸ Ancak çizim günümüz anlatım tekniklerine ilişkin özellikler taşıyorsa da; kilisenin çevresindeki Rumların yapılaşma girişimlerinin tarihinin, kilisenin onarımından ve kilisenin güneydoğusundaki 1863 yılında inşa edilen İskalion Mektebi (Rum Erkek Okulu) ve doğusundaki 1881 tarihli Metropolitlikle birlikte kullanılan İnas Mektebi'nden (Rum Kız Okulu) önce olduğunu göstermektedir. Bu inşası hedefle-

¹⁵ Karabük İl Yıllığı 1999, s. 124.

¹⁶ Aktaran Hulûsi Yazıcıoğlu, Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, 1. B., Ankara 1998, s. 21 ve 4 numaralı dipnot.

¹⁷ Türker, a.g.m., s. 29.

¹⁸ Bkz. Oya Şenyurt, Osmanlı Mimarisinin Temel İlkeleri: Resim ve İnşâ Üzerinden Geleştirilen Farklı Bir Yaklaşım, Doğu Kitabevi, İstanbul 2015.

nen yapıların, belgelerin yazıldığı 1847 yılında inşa edilip edilmediği bilinmemektedir. Dolayısıyla günümüze kalan İskalion Mektebi ile Metropolitlik binasının, öncesinde başka binalarda varlık gösterip göstermediği soruları şimdilik cevapsızdır. Belgeler sadece talep ve izin istekleri ile resmi görevlilerin cemaatin ileri gelenleriyle birlikte yaptığı keşif sonuçlarına ilişkin verileri içermektedir. Ancak, bununla birlikte hem kiliseye hem de çevresine ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

Kıranköy Ayios Stefanos Kilisesi

(<http://terscita.blogspot.com.tr/2012/12/krankoy->, Erişim: 29.01.2016)

Öncelikle belgelerdeki “kadım kilise” olarak ifade edilen yapının doğu-batı yönündeki bazilikal planı çizimlerde dikkat çekmektedir. Bu noktada Bizans kiliselerinde var olan plan çeşitlerinden biri olarak yapının bazilikal plan sistemini 19. yüzyılın ilk yarısında da sürdürdüğü, planda var olmamasına rağmen orta nefte ışık veren bir kubbesinin var olduğu kabul edilebilir. Yapının 1956 yılından önce çekilen fotoğraflarında da orta nefte kasnak üzerinde kaldırılan ve kırma çatının ortasında yer alan yarım daire, küçük kubbenin varlığı dikkat çekmektedir. Burada Bizans kiliselerindeki “kubbeli bazilika” (Aya İrini ya da Aya Sofya gibi) tasarımından daha farklı bir yaklaşım olduğunu söylemek gerekir. Anıtsal bir kubbeli mekan yaratma isteğinden çok, kubbenin kilisenin varlığını işaretleyen temsiline mütevazî biçimde ortaya konduğu görülür ve Osmanlı’nın başkentinden uzakta olan

bir bölge için, İstanbul'daki 19. yüzyıl yapıları ile karşılaştırıldığında, bu yaklaşım oldukça olağandır.

Bu sonuçlarla yapının günümüzde kapalı Yunan haçı plan tipine uygun restorasyona uğraması hangi fikre dayandırılmıştır? Bilinmemektedir. Yapının 2015 yılında biten restorasyon çalışmalarından sonra kaleme alınan Gür ve Soykan'ın makalesinde kilisenin restorasyon öncesindeki üst örtüsünden hiç söz edilmeden kilise planı Trilye'deki Fatih Cami ile ilişki kurularak kapalı Yunan haçı olarak tariflenmiş ve Kastamonu Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait çizimler sunulmuştur.¹⁹ Bu çizimler naosun köşelerinde aynalı tonoz, ana kubbenin dört yanında beşik tonoz üst örtünün gösterildiği bir çatı planı sunmaktadır. Yapının tam olarak hangi tarihte yapıldığı tespit edilemeden, özgün formuna ilişkin fikir yürütülmesi ve ayrıca yapının eski resimlerinde yer alan son görünümündeki çatı örtüsüne uygun bir restorasyon geçirmemiş olması başlıca sorunlardır. Yapının özgün durumu olduğu iddia edilen Yunan haçı plan tipleri 8. yüzyıl sonu, 9. yüzyıl başında Bizans Mimarisi'nde yer almıştır.²⁰ Kilisenin bu döneme ait olduğuna ilişkin bir bilgi yoktur. 1847 yılındaki kroki dikkate alındığında, yapının planı Yunan haçı kiliselere benzememekle birlikte, 2015 yılındaki restorasyon sonrasında çatı formu tuhaf tonozlara ve oranlara sahip olmuş, ayrıca Yunan haçı plan özelliğini taşımayan bir görünüş ortaya çıkmıştır. Bu boyutlarda dikdörtgen planlı bir yapının kapalı Yunan haçı olarak anılması sorundur. Bizans Mimarisi'nde "beşleme" ya da "kare haç" planlarda kilisenin çatı örtüsünü oluşturan dört köşedeki kubbelerin kasnaklar üzerinde yükseltildiği ve kubbe aralarının beşik tonozla örtüldüğü bilinmektedir. "Yunan haçı" ya da "kubbeli haç" adı verilen plan tipi ise köşelerin beşik tonoz ile örtüldüğü ortadaki ana kubbenin doğu, batı, kuzey ve güney yönündeki dört kubbe ile görsel olarak desteklendiği bir çatı sistemini belirlemekteydi.²¹ Gür ve Soykan'ın kilisenin aslına uygun bir restorasyon geçirdiğine ilişkin söylemlerine rağmen, bu yapının kasnaklar üzerine oturan kubbeleri ve tonozlarının varlığı eski fotoğraflarla ve belgelerle ortaya çıkarılabilmemiş midir? ve eğer belgelenebiliyorsa bu kez de yapının bugünkü restorasyonu yapının özgün/son haline uygun mudur? soruları akla gelmektedir. Ancak, bu makale çerçevesinde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen eski fotoğraflardan yapının, kırma çatısının ortasında kasnak üzerinde yükselen kubbesi ile mütevazı bir Rum kili-

¹⁹ Durmuş Gür ve A. Nazlı Soykan, "Safranbolu, Hagios Stephanos Manastırı (Kilise, Metropolthane, İnas Mektebi, İskalion Mektebi)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.:8, S.: 36, 2015, s. 559.

²⁰ Cyril Mango, Bizans Mimarisi, Reklam Ltd. Şti., s. 142.

²¹ Kubbelerin düzenlenişinin gösterildiği Bizans kilise tiplerinin diyagramı için bkz. Leland M. Roth, Mimarlığın Öyküsü, Kocabalı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 353.

sesi örneği olduğu ve İstanbul'daki kiliselerle karşılaştırılmayacak yerel bir mimari çözüm içerdiği söylenebilir.

Kıranköy Ayios Stefanos Kilisesi
(<http://terscita.blogspot.com.tr/2012/12/krankoy>,
Erişim: 29.01.2016)

Ayrıca, 1872 yılında tadilat görmesine rağmen kilise, Batılı mimari üsluplardan etkilenmemiştir. İmparatorluğun tümünde 19. yüzyılda kilise plan tiplerinde bir değişiklik görülüyorsa da, cephe düzeni açısından tarihselci yaklaşımlar ve Bizans kiliselerinin cephelerinin yeni yorumlarını görmek mümkündür. Ancak, Safranbolu Ayios Stefanos Kilisesi için böyle bir tanım yapmak mümkün değildir. Burada değerlendirilen basit plan çizimine göz attığımızda yapının bazilikal plan tipine sahip olduğu eski resimlerinde ise kırma çatı içinden yükselen bir kubbesi olduğu tespit edilir. Ü. Tunçözgür, kilisenin dört taş sütun üzerine oturtulan kubbesinin dışında yapının dört ucunda birer çan kulesi olduğunu, bu çan kulelerinden yalnızca ikisinin kullanıldığını kaydeder. Ayrıca Ü. Tunçözgür, Müslüman mahallesine ve çarşıya bakan kulelerin estetik amaçla yapılmış kör kuleler olmasını ve

çan takılmamasını, Rum cemaatinin “saygısı”yla ilişkilendirmiştir.²² “Saygı” kavramı dışında açıklanabilecek olan bu durum, kuşkusuz devletin konuya ilişkin sınırlamaları ile ilişkilidir. Osmanlı yönetimi pek çok dönemde çeşitli cemaatlerin kiliselerindeki çan kulelerinin sayısını, çan çalmayı ve hatta kilise avlularında tahta vurmaya yasaklamış veya sınırlandırmıştır. 19. yüzyılda da bu yasakların -görece- esnekliklerle devamlılık gösterdiğini söylemek gerekir.²³

*Kıranköy Ulu Cami'nin
(eski Ayios Stefanos Kilisesi),
bugünkü durumu.*

Sonuçlar

Kıranköy Mahallesi'ndeki Rum cemaatine ait olan ve günümüze kalan Ayios Stefanos Kilisesi ve ek yapılarının inşa tarihleri belirlenmiştir. Buna göre kilisenin doğusunda 1870 tarihli bir Metropolithane'nin üzerine 1881 yılında İnas (Kız) Mektebi'nin inşa edildiği, kilisenin güneydoğusunda kalan İskalion Mektebi'nin (Erkek Okulu) ise 1864 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Arşivde bulunan ve burada değerlendirmeye alınan belge ise 1847 yılında kilise çevresinde bir hastane ve sübyan mektebi ile birlikte anılan ruhban ve misafirleri için bir yapı inşasına ilişkin girişimin varlığını göstermektedir. Söz konusu girişimin sonuca varmadığı tahmin edilmektedir, yapıların inşasına ilişkin talebi onaylayan ya da izin veren bir başka belgenin olmaması bu kanyı güçlendirmektedir. Bu noktada makaledeki değerlendirmelerden genel olarak üç sonuç çıkmaktadır. Bunlardan biri, 1847 yılında inşa edilmesi planlanan sübyan mektebinin Anadolu (Küçük Asya) Rumları'nın eğitimi konusundaki bilinçlenme yönüyle erken bir girişim olduğudur. G.

²² Ünsal Tunçözgür, Dünden Bugüne Safranbolu, 1997, s. 93.

²³ Oya Şenyurt, İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarsindeki Temsiliyeti, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012, s. 13-47.

Augustinos, Rum cemaat okullarının sayısının 19. yüzyılın ikinci yarısında arttığını ifade eder.²⁴ Bu sebeple, Tanzimat'ın ilanından (1839) kısa bir süre sonra sübyan mektebi inşası için yapılan bu girişim Safranbolu'da Rum cemaatinin çocuklarının eğitiminin düzenlenmesi için erken bir dönemdir. Diğer madde, kilise çevresinde oluşturulmak istenen yapı kompleksinin arsasının Gazi Süleyman Paşa Vakfı'na ait olmasıdır. 1847 yılında Safranbolu'nun bağlı bulunduğu Viranşehir Sancağı'nın kaza ve köylerinde Gazi Süleyman Paşa Vakfı'nın hakim olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.²⁵ Hulûsi Yazıcıoğlu, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki kayıtlardan Taraklı Borlu (Safranbolu) Gazi Süleyman Paşa Vakfı'ndan Taraklı Borlu kasabasında kale içinde cami-i şerif vakfının varlığını tespit etmiştir. Bunun dışında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde kaydı bulunmayıp Safranbolu Tapu Kütüğü'nden çıkartılan bazı vakıflara ilişkin saptamalarında Safranbolu kasaba içi ve Kıranköy'de Hasan Dede zaviyesi vakfından söz eder.²⁶ Ancak bu kaynakta Kıranköy Mahallesi'nde Gazi Süleyman Paşa Vakfı'na ait arsalarından söz edilmemiştir. Bu sebeple de kilise etrafında inşa edilmesi planlanan yapı kompleksinin vakıf arazisine ait olduğuna ilişkin bilgi, yeni bir bilgidir ve yapıların inşası için engel teşkil etmiş olmalıdır.

Belgelerin bilinmeyenleri ortaya çıkarması ve kilisenin formunu basit de olsa tasvir etmesi yönüyle, sonuçta üçüncü bir maddeden de söz etmek gerekir. Bu son madde, eski kilisenin ve bugün cami olarak kullanılan bu yapının "Yunan haçı formu"na sahip olduğu ileri sürülerek tadilata uğradığını ancak, bu sürecin yapının özgün haline sadık bir restorasyon uygulamasından çıkarak bir cami görünüşü elde etme çabasına dahil edildiğini ve yapının restorasyonundan önce yeteri kadar kuramsal tartışmanın yapılmadığını düşündürür.

Kaynaklar

Atak, Rıdvan, 2114 Numaralı Safranbolu Şer'iyye Sicilinin (1222-1234/1807-1819) 1-68. Sayfalarının Transkripsiyonu, Özet ve Değerlendirilmesi, Y.L. Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Karabük 2013.

Augustinos, Gerasimos, Küçük Asya Rumları: Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite, Ayraç Yayınları, Ankara 1997.

²⁴ Gerasimos Augustinos, Küçük Asya Rumları: Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite, Ayraç Yayınları, Ankara 1997, s. 251.

²⁵ BOA., EV.d., Gömlek no: 13910.

²⁶ Hulûsi Yazıcıoğlu, Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, 1. B., Ankara 1998, s. 57, 76.

Emecen, Feridun, "Safranbolu", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.: 35, İstanbul 2008, s. 481-483.

Gümüőođlu, Mustafa Zahit, Safranbolu Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı (1840-1841), Y. L. Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Türk İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2006.

Gür, Durmuş ve A. Nazlı Soykan, "Safranbolu, Hagios Stephanos Manastırı (Kilise, Metropolthane, İnas Mektebi, İskalion Mektebi)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.:8, S.: 36, 2015, s. 552-584.

Mango, Cyril, Bizans Mimarisi, Rekmay Ltd. Şti.

Roth, Leland M., Mimarlığın Öyküsü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

Şenyurt, Oya, İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarısındaki Temsiliyeti, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012.

Şenyurt, Oya, Osmanlı Mimarısının Temel İlkeleri: Resim ve İnşâ Üzerinden Geliştirilen Farklı Bir Yaklaşım, Doğu Kitabevi, İstanbul 2015.

Tetik, Mehmet, 2153 Numaralı Safranbolu Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu (M 1897-1898, H 1313-1314), Y.L. Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Karabük 2013.

Tunçözgür, Ünsal, Dünden Bugüne Safranbolu, 1997.

Tunçözgür, Ünsal, Dünu ve Bugünü İle Safranbolu, 2. B., 2002.

Türker, Orhan, "Safranbolu'da Rumlar da Yaşarken!", Tarih ve Toplum, Aralık 1998, S. 180, s. 29-31.

Yazıcıoğlu, Hulüsi, Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, 1. B., Ankara 1998.

_____, Karabük İl Yıllığı 1999.

Arşiv Belgeleri

BOA., A.MKT. (Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı), Dosya no: 82, Gömlek no: 99.

BOA., EV.d. (Evkaf Defterleri), Gömlek no: 13910.